

“Historicality” of Understanding from Schleiermacher’s Point of View with Regard to his Hermeneutic Approach

Maryam Darbanian*

Bizhan Abdolkarimi**

Abstract

In the history of thought and human sciences, two approaches to "understanding", "thinking" and "rationality" can be listed: the "non-historical" approach and the "historical" approach. In the non-historical approach, "intelligence" has a single, universal, transtemporal, trans-spatial, and translinguistic meaning, but in the historical approach, "thinking" and "rationality" is a historical thing, and rationality is influenced by social, historical, political, etc. conditions and In fact, thinking, knowledge, rationality, understanding and all the things that are related to humans in some way are historical. The question of this research is, in which group does Schleiermacher's approach to the problem of "understanding" place him? For this purpose, Schleiermacher's hermeneutic views were discussed with a descriptive method and the findings of the research show Schleiermacher's historical approach to the problem of "understanding" and "thinking", based on which, an attempt is made to get to the author's or speaker's thinking, which is influenced by the historical-environmental situation and conditions. He helps us in reaching the correct understanding. By transferring hermeneutics from "text" to "understanding" and believing that our understanding and perception are influenced by historical conditions and situations, Schleiermacher is one of the philosophers who has a historical approach to man and his understanding and thinking.

* Faculty Instructor, Department of Philosophy and Islamic Theology, Payam Noor University, Tehran, Iran,
darbanian.md@pnu.ac.ir

** Associate Professor, Department of Western Philosophy, Faculty of Law, Theology and Political Sciences,
North Tehran Branch, Islamic Azad University, Tehran, Iran (Corresponding Author),
abdolkarimi12@gmail.com

Date received: 2023/04/07, Date of acceptance: 2023/07/19

Keywords: Schleiermacher, Hermeneutics, Interpretation, Historicity of Thinking, Historicity of Understanding.

Introduction

Friedrich Schleiermacher is considered as one of the historical philosophers of thought, and it can be said that his thought, after Vico and Herder, was the first steps taken in the path of historical thinking.

The meaning of historical vision is to pay attention to Historicity, or the historical aspect of mankind, which believes in the historical nature of all understandings, interpretations and actions, that although a person is thrown into historical possibilities, his position and condition in It determines this world based on its historical fate, but it has the possibility of overcoming them, but within the same range of its historical possibilities.

Friedrich Schleiermacher was called "the father of modern hermeneutics" for his efforts to create general hermeneutics. The study of Schleiermacher's opinions and thoughts reveals that most of his ideas regarding the historicity of understanding and thinking are expressed in his hermeneutic viewpoints, in which, inspired by the school of romanticism, he believes that the understanding of the text is dependent on the understanding of individuality. And the author's and theologian's mentality, and in order to acquire it, he proposes the reconstruction of the author's whole life along with the method of guess and comparison. Schleiermacher was the first person who included the issue of the nature of understanding and interpretation of the text among hermeneutics and paid attention to the historicity of human understanding.

The main issue and question of this article is, what is Schleiermacher's approach towards understanding and thinking, and in his opinion, what factors should be taken into account in order to achieve a correct understanding of each text and each attitude and thinking?

Methodology

Schleiermacher addressed the issue of the nature of understanding and thinking with hermeneutic method and believed that for the correct understanding of any thought and any text, one should pay attention to the historical factors affecting that particular text or thought. Based on this, he paid attention to the historicity of man and everything related to man, including understanding, rationality and thinking. Schleiermacher, knowing far from the understanding and connection of the whole and the part in every text and every thought, believed that the text or thought as a part should be understood in its general

31 Abstract

cultural context, and on the other hand, the understanding of the whole depends on the understanding of the individual parts, and if such a method is not applied It will lead to an abstract understanding that will be far from the reality of the matter.

In this article, by examining Schleiermacher's hermeneutic approach, an attempt has been made to present a suitable method for the correct understanding of any matter and any reality that is not abstract but concrete, and this correct understanding can provide suitable facilities to overcome and overcome the inappropriate understanding of historical and cultural realities.

conclusion

Schleiermacher transferred hermeneutic topics from "text" to "understanding". He saw the text as a historical source that should be interpreted and understood according to the historical context and the special mentality of the author, which is also historical. Schleiermacher considered every word to have two aspects: the aspect of its relationship with language (technical), and the aspect of its relationship with the speaker's thinking and thought (psychological).

From Schleiermacher's point of view, any understanding is distant and referential; Referring to previous knowledge and in a circular process between the part and the whole. The understanding of the whole text depends on the understanding of its individual parts, and on the other hand, the parts are understood as a whole. At a more general level regarding the understanding of the text, the hermeneutic round is related to the author's work as a part, in relation to the cultural whole in which it is located.

In order to understand the works of an author, one must understand his language and historical period. But in order to understand that language and history, it is necessary to understand the writings of that time, including the works of the author. Schleiermacher believed in the influence of language on understanding and considered it a social phenomenon that finds its meaning in the context of society. On the other hand, he believed in the unity of language and mind, and therefore he considered the knowledge of a person's mentality as subservient to the complete knowledge of his language, and the knowledge of language as subservient to the knowledge of his environment and historical and social conditions.

Bibliography

Abdul Karimi, Bijan (2015), "Spiritual Thinking and Metaphysical Subjectivism", *Two Quarterly Journals of Modern Intellectual Research*, no. 2, 51-79, Research Institute of Islamic Sciences and Culture.

- Dilthey, Wilhelm (1996), *Selected Works Volume 4: Hermeneutics and the Study of History*, Princeton University Press.
- Dilthey, Wilhelm (2002), *Selected Works Volume 3: The Foundation of Historical Work in the Human Sciences*, Princeton University Press.
- Gadamer, Hans George (1989), *Truth and Method*, Joel Weinsheimer and Donald G. Marshall (trans.), 2nd Revised Edition, New York: Seabury Press.
- Gronden, Jean (2011), *Hermeneutics*, Mohammadreza Abul Qasimi (trans.), Tehran: Mahi.
- Gronden, Jean (2015), *An Introduction to Philosophical Hermeneutics*, Mohammad Saeed Hanai Kashani (trans.), 2nd edition, Tehran: Minoy Khord.
- Hosseinzadeh, Mohammad (1390), *An Introduction to Epistemology and the Foundations of Religious Knowledge*, Qom: Imam Khomeini Educational and Research Institute, 4th edition.
- Palmer, Richard (1384), *Science of Hermeneutics*, Mohammad Saeed Hanai Kashani (trans.), Tehran: Hermes.
- Ricoeur, Paul (1998), *Hermeneutics and the Human Sciences*, John B. Thompson (trans. And ed.), New York: Cambridge University Press.
- Schleiermacher, Friedrich (1998), *Hermeneutics and Criticism and other Writings*, Andrew Bowie (trans. And ed.), Cambridge University Press.
- Schmidt, Lawrence K. (2015), *An Introduction to Understanding Hermeneutics*, Behnam Khodapanah (trans.), Tehran: Qaqnos.
- Schmidt, Lawrence Kay (2015), *Intellectual Movements of the New Era (1); Hermeneutics, translated by Alireza Hassanpour*, Tehran: Naqsh and Negar.
- Vaezi, Ahmad (2017), *An Introduction to Hermeneutics*, 8th edition, Tehran: Research Institute of Islamic Culture and Thought.

«تاریخی بودن» فهم از منظر شلایرماخر با توجه به رویکرد هرمنوتیکی او

مریم دربانیان*

بیژن عبدالکریمی**

چکیده

در تاریخ اندیشه و علوم انسانی، می توان دو نحوه رویکرد را نسبت به «فهم»، «تفکر»، و «عقلانیت» برشمرد: رویکرد «غیرتاریخی» و رویکرد «تاریخی». در رویکرد غیرتاریخی «عقل» معنایی واحد، جهان شمول، فرازمانی، فرامکانی، و فرازبانی دارد، اما در رویکرد تاریخی، «تفکر» و «عقلانیت» امری تاریخی است و عقلانیت از شرایط اجتماعی، تاریخی، سیاسی، و ... تأثیر می پذیرد و درواقع تفکر، شناخت، عقلانیت، فهم، و همه اموری که به نحوی با انسان ارتباط پیدا می کنند تاریخی اند. پرسش این پژوهش این است که رویکرد شلایرماخر به مسئله «فهم» او را در کدام گروه قرار می دهد. بدین منظور با روش توصیفی به دیدگاه های هرمنوتیکی شلایرماخر پرداخته شده و یافته های حاصل از پژوهش بیان گر تاریخی نگری شلایرماخر به مسئله «فهم» و «تفکر» است که براساس آن تلاش برای راه یافتن به تفکر مؤلف یا گوینده، که متأثر از وضعیت و شرایط تاریخی - محیطی اوست، ما را در رسیدن به فهم صحیح یاری می کند. شلایرماخر با انتقال هرمنوتیک از «متن» به «فهم» و با قائل بودن به متأثر بودن فهم و دریافت ما از شرایط و وضعیت تاریخی در زمره فیلسوفانی است که به انسان و فهم و تفکر او رویکرد تاریخی دارند.

کلیدواژه ها: شلایرماخر، هرمنوتیک، تفسیر، تاریخی بودن تفکر، تاریخی بودن فهم.

* مربی هیئت علمی گروه فلسفه و کلام اسلامی، دانشگاه پیام نور، تهران، ایران، darbanian.md@pnu.ac.ir

** دانشیار گروه فلسفه غرب، دانشکده حقوق، الهیات و علوم سیاسی، واحد تهران شمال، دانشگاه آزاد اسلامی،

تهران، ایران (نویسنده مسئول)، abdolkarimi12@gmail.com

تاریخ دریافت: ۱۴۰۲/۰۱/۱۸، تاریخ پذیرش: ۱۴۰۲/۰۴/۲۸

۱. مقدمه

با رجوع به تاریخ اندیشه و علوم انسانی، می‌توان دو نحوه رویکرد «غیرتاریخی» و «تاریخی» را نسبت به «فهم»، «تفکر»، و «عقلانیت» برشمرد. اوج تفکر «غیرتاریخی» را در اندیشه‌های ارسطو و دکارت می‌توان یافت و اوج رویکرد تاریخی به «تفکر»، «عقل»، و «فهم» را در فلسفه هگل می‌یابیم.

نحوه نگرش «تاریخی» پیش از هگل در اندیشه فیلسوفانی چون ویکو، هردر، شلایرماخر، و دیگران نیز وجود داشته و فرازهای بسیار مهمی در تقابل با بینش غیرتاریخی در آرا و اندیشه‌های ایشان قابل توجه است. آنچه از بینش تاریخی در این نوشتار مراد می‌شود ویژگی‌هایی است که با مراجعه به آرا و اندیشه‌های فیلسوفان تاریخی‌اندیش هم‌چون ویکو، هردر، شلایرماخر، هگل، دیلتای، هایدگر، و گادامر می‌توان برشمرد و از جمله این ویژگی‌ها می‌توان به زمان‌مند و مکان‌مند بودن عقلانیت و تفکر، دیالکتیکی بودن، شبکه‌ای بودن، سیال و جاری بودن، و تابع اوضاع و شرایط تاریخی بودن اشاره کرد. تمامی فیلسوفانی که نگرش تاریخی به انسان دارند رویکردی واحد دارند و آن این است که تفکر، شناخت، عقلانیت، فهم، و همه اموری که به‌نحوی با انسان ارتباط پیدا می‌کنند تاریخی هستند و البته این فقط انسان است که «تاریخی» است، نه به این معنا که سایر امور به‌معنای متداول کلمه «تاریخ» ندارند، بلکه آنچه ما از تاریخی بودن انسان مراد می‌کنیم صرفاً مختص به انسان است.

در این جا مراد از «تاریخ» نه معنا و مفهوم متداول است که به سرگذشت روی داده‌ها و حوادث می‌پردازد و نه «فلسفه تاریخ» که به‌منزله ایده یا روندی است که بر جریان زندگی گذشته، حال، و آینده بشری حاکم است، بلکه تاریخ به‌منزله حیث تاریخی (historicity) نحوه هستی آدمی است که در این معنا صفت «تاریخی» وصف حوادث نیست، بلکه یکی از اوصاف ساختار وجودشناختی خود آدمی است.

تکیه بر حیث تاریخی بشر به‌معنای «historicism» یا قول به «اصالت تاریخ» یا «جبر تاریخ» هم نیست، بلکه مراد از بینش تاریخی توجه‌داشتن به «historicity» یا همان حیث تاریخی بشر است که درعین اعتقاد به تاریخی بودن همه فهم‌ها، تفسیرها، و کنش‌ها معتقد است که گرچه آدمی در امکانات تاریخی‌ای افکنده شده است که موقعیت و وضعیّت او در این عالم را براساس تقدیر تاریخی او معین می‌کند، امکان فراروی از آن‌ها را در همان محدوده امکانات تاریخی خویش داراست.

«تاریخی بودن» فهم از منظر شلایرماخر ... (مریم دربانیان و بیژن عبدالکریمی) ۳۵

هم‌چنین، تاریخی بودن آدمی به این معنا نیست که شناخت انسان از امور در طول تاریخ تحول می‌پذیرد، بلکه مقصود نشان دادن حیث تاریخی نحوه هستی آدمی و لذا جدایی ناپذیری انسان و جهان و درهم تنیدگی سوژه و ابژه و در نتیجه تاریخی بودن هرآنچه است که با نحوه خاص هستی آدمی هم‌چون فهم، تفسیر، کنش، علم، هنر، و ... آدمی در ارتباط است (عبدالکریمی ۱۳۹۵: ۱۳۰).

در این نوشتار، باتوجه به رویکرد و بینش تاریخی، به وجوه تفکر تاریخی یکی از اندیشمندان این حوزه، یعنی فردریش شلایرماخر، می‌پردازیم که می‌توان گفت اندیشه او بعد از ویکو و هردر نخستین قدم‌هایی بود که در مسیر تفکر تاریخی برداشته شد.

فردریش شلایرماخر (Friedrich Schleiermacher, 1768-1834)، فیلسوف و متکلم پروتستان آلمانی، در آغاز سده نوزدهم و هم‌عصر با اندیشمندان بزرگ آلمانی، فیشته، شلینگ، و هگل، می‌زیست. شلایرماخر در حدفاصل میان هرمنوتیک کلاسیک (ستی) و هرمنوتیک مدرن جای گرفته و او را به دلیل تلاش برای ایجاد علم هرمنوتیک عام «پدر علم هرمنوتیک مدرن» لقب داده‌اند (پالمر ۱۳۸۴: ۱۵۸).

شلایرماخر در زمره فیلسوفانی است که براساس نظریات هرمنوتیکی‌اش و همانند فیلسوفان پیش از خود، مانند ویکو و هردر، به تاریخی بودن فهم و تفکر قائل است. مطالعه آرا و اندیشه‌های شلایرماخر آشکار می‌سازد که عمده نظریات او درخصوص تاریخی بودن فهم و تفکر در دیدگاه‌های هرمنوتیکی او بیان شده است که در آن، با الهام از مکتب رمانتیسم^۱، به وابسته بودن فهم متن به درک فردیت و ذهنیت مؤلف و متکلم قائل است و برای کسب آن بازسازی تمام زندگی مؤلف را هم‌راه با روش حدس و مقایسه پیش‌نهاد می‌کند. چهره‌های اثرگذار در هرمنوتیک شلایرماخر، چنان‌که دیلتای معتقد است، یوهان فیشته (Johann Fichte, 1762-1814) و فردریش شلگل (Friedrich Schlegel, 1772-1829) بودند. دیلتای می‌نویسد: «ویژگی بی‌نظیر و اصلی ساختار علم هرمنوتیک شلایرماخر دقیقاً عبارت است از تلفیق نظریه بازتولید [شلگل] با نظریه تولید^۲ [فیشته]» (Dilthey 1996: 116).

برای بررسی وجوه تاریخی‌نگری اندیشه شلایرماخر، پرداختن به اندیشه او در حوزه هرمنوتیک، بیش از سایر مباحثی که مورد توجه اوست، می‌تواند به یافتن مؤلفه‌های این نحوه بینش نزد او کمک کند، چراکه می‌توان گفت دو مسئله اصلی و محوری در هرمنوتیک مطرح است: نخست تاریخ‌مندی انسان و دوم تاریخ‌مندی فهم انسان. پیش از پرداختن به تفکر

هرمنوتیکی شلایرماخر، ابتدا اشاره‌ای به اقسام هرمنوتیک خواهیم داشت و سپس به دیدگاه‌های شلایرماخر در این خصوص خواهیم پرداخت.

۲. اقسام هرمنوتیک

اصطلاح «هرمنوتیک» تا پیش از قرن هفدهم میلادی به معنای «تأویل» یا «تفسیر» به کار می‌رفت و پس از آن به عنوان یک دانش در تفسیر متون مقدس مورد توجه قرار گرفت. با ظهور شلایرماخر هرمنوتیک وارد مرحله جدیدی شد و از آن پس این بحث در عموم محافل علمی مورد توجه قرار گرفت (واعظی ۱۳۸۰: ۵۶) و پس از شلایرماخر، حوزه این دانش گسترده شد و با هایدگر هرمنوتیک به عنوان دانش فهم متن وارد مسیر تازه‌ای شد و پدیده مطلق فهم به عنوان یک موضوع فلسفی ارائه شد. بنابراین، مکاتب هرمنوتیک براساس دوره تاریخی به سه دسته تقسیم می‌شوند: هرمنوتیک کلاسیک، هرمنوتیک رمانتیک، و هرمنوتیک فلسفی.

۱.۲ هرمنوتیک کلاسیک

اصطلاح «هرمنوتیک» تا مدتی پس از نهضت اصلاح دینی در قرن شانزدهم میلادی به صورت بحث و گفتاری منظم تحقق نیافته بود و نخستین بار «جی. سی. دان‌هاور» (G. C. Dannhauer) آلمانی مفهوم «هرمنوتیک» را در عنوان کتاب خویش موسوم به هرمنوتیک قدسی یا روش تفسیر متون مقدس به کار برد و به طرح ریزی این دانش به عنوان مجموعه‌ای منظم پرداخت و هرمنوتیک کلاسیک را بنیان نهاد. از این جهت هرمنوتیک که سابقه کاربرد آن به اندیشه‌های افلاطون و ارسطو می‌رسید، به عنوان شاخه‌ای از دانش، در قرن هفدهم میلادی توکد یافت و به عنوان دستاورد دوران مدرنیته در قرن هجدهم رو به رشد نهاد و در قرن نوزدهم و بیستم در پرتو تلاش‌های فلاسفه بزرگ آلمان و سپس فرانسه به بار نشست.

هرمنوتیک کلاسیک دانشی است که قواعد و اصول تفسیر متون را کشف می‌کند و در واقع گفتمان یا دانش تفسیر متون است که روش فهم صحیح متن و قواعد ابهام‌زدایی از متون مبهم را در اختیار خواننده می‌نهد. این سبک عمیقاً متأثر از اندیشمندان عصر روشن‌گری است که معتقد بودند فهم هرچیز ممکن است و انسان می‌تواند با عقل خود به همه حقایق دست یابد و در عمل فهم باید با به‌کاربردن قواعد و اصول «روش فهم» موانع را برداشت. بنابراین، وجود مانع امری غیرعادی است، اما عمل فهم امری طبیعی و عادی است (حسین‌زاده ۱۳۹۰: ۱۱۷-۱۱۸). بنابراین، هرمنوتیک کلاسیک زمانی آغاز می‌شود که در

«تاریخی بودن» فهم از منظر شلایرماخر ... (مریم دربانیان و بیژن عبدالکریمی) ۳۷

تفسیر متون دچار مشکل باشیم. به عبارتی هرمنوتیک کلاسیک متن محور و در پی کشف مراد متن است.

۲.۲ هرمنوتیک رمانتیک

تا اواخر قرن هجدهم میلادی، جریان غالب در مورد تفسیر متون هرمنوتیک کلاسیک بود. در قرن نوزدهم شلایرماخر دیدگاه جدیدی را در بحث هرمنوتیک ارائه کرد. دیدگاه وی متأثر از جنبش رمانتیسم بود که ادعا می کرد امکان دستیابی به حقیقت و دریافتن آن امری بسیار دشوار است. رمانتیسم توانست عقل گرایی عصر روشن گری را به چالش بکشد، زیرا پیش فرض عقل گرایی این بود که ذهن انسان به کمک اندیشه و روش صحیح می تواند در ساختار منطقی و منظم جهان نفوذ کند و به حقیقت نهفته در دل هر موضوع موردشناسایی راه یابد، اما رمانیست ها معتقد بودند که دستیابی به حقیقت و دریافتن آن امری دشوار است. به همین دلیل، هر متفکری باید در دستیابی به حقیقت خوش بینی ساده لوحانه را کنار بزند و امکان بدفهمی را از نظر دور ندارد. شلایرماخر با پذیرفتن گرایش های رمانتیک ها در باب تفسیر متون معتقد بود که بدفهمی امری طبیعی و عادی است و امکان بدفهمی همواره وجود دارد (همان: ۱۱۹). شلایرماخر به درک مقصود واقعی مؤلف، حتی فراتر از آنچه مؤلف یا گوینده بیان کرده است و با بازسازی تمام زندگی او، تأکید داشت و بنابراین هرمنوتیک او مؤلف محور است.

بعد از شلایرماخر شاگرد او، دیلتای، بخش اعظم هرمنوتیک شلایرماخر را پذیرفت، هرچند کانون توجه او ایجاد یک روش شناسی برای علوم انسانی بود که فهم، در مقابل تبیین علی، نامیده می شود. دیلتای قلمرو هرمنوتیک را از اظهارات زبانی و متون و گفتار به همه اظهارات انسان ها در علوم انسانی گسترش داد.

۳.۲ هرمنوتیک فلسفی

هرمنوتیک با اندیشه فیلسوفانه مارتین هایدگر (۱۸۸۹-۱۹۷۶) و نگرش تفسیری وی وارد مسیر جدیدی شد. او هرمنوتیک را نه فقط در علوم انسانی، که در حوزه های وجودشناسی، اعتقاد، اخلاق، و سایر حوزه ها گسترش داد. بدین ترتیب، جایگاه هرمنوتیک از روش شناسی به فلسفه ارتقا یافت. براساس هرمنوتیک فلسفی، هرمنوتیک یک امر «روش» مدار نیست، بلکه فهم و دانستن را با دیدگاه فلسفی بررسی می کند (همان: ۱۲۸). از نظر هایدگر تحلیل ساختار وجود انسانی (Dasein) تنها راه ممکن برای رسیدن به درک معنای هستی است و به این ترتیب وظیفه

هرمنوتیک را تفسیر هستی دازاین می‌داند. پس از هایدگر مسیر او به‌وسیله شاگردش، گادامر، ادامه پیدا کرد. در هرمنوتیک فلسفی تفسیر پدیده‌ای مفسر محور است.

۳. هرمنوتیک و نسبت آن با تفکر تاریخی

هرمنوتیک به‌عنوان علم مجموعه منظم سیستماتیک و موجهی از شناخت است که با هنر آثار نوشتاری انسان ارتباط دارد؛ آثاری که در آن‌ها حیات ذهن و روح انسان اظهار کامل و جامع خود را می‌یابد. هرمنوتیک اعتبار کلی را در تفسیر تاریخی توجیه می‌کند (اشمیت ۱۳۹۵: ۶۲). این امر وظیفه جدیدی به هرمنوتیک می‌بخشد: «اکنون هرمنوتیک باید وظیفه خود را متناسب با وظیفه معرفت‌شناختی اثبات این امر که شناخت به‌هم‌پیوستگی جهان تاریخی و یافتن وسیله پدیدآوردن آن ممکن است تعریف کند» (Dilthey 2002: 283).

«فهم» و «تفسیر» به‌عنوان محور کانونی همه مباحث هرمنوتیکی بر ارکان سه‌گانه متن، مؤلف، و مفسر استوار است و آنچه این سه مؤلفه را به هم مرتبط می‌کند تأویل (تفسیر) است. با در نظر داشتن این ارکان سه‌گانه می‌توان از سه نوع تأویل متن محور، مؤلف محور، و مفسر محور سخن گفت. تمایز رویکردهای هرمنوتیکی به میزان نقش هریک از این ارکان در فرایند فهم و تفسیر بستگی دارد. در متن محوری متن در مرکزیت قرار دارد و تأویل گر می‌کوشد تا با روش دستوری یعنی شرح لغات، نکات دستوری، و ارجاعات فنی و تاریخی معنای متن را دریابد. در هرمنوتیک مؤلف محور نقش بارز از آن مؤلف است. در این شیوه، تأویل گر علاوه بر تفسیر دستوری باید تفسیر فنی یا روان‌شناختی را نیز به کار گیرد، یعنی از راه مطالعه زندگی نامه و آثار مؤلف و این که در چه دوره و زمانه‌ای می‌زیسته است به ذهنیت او پی ببرد و به کمک آن‌ها معنای متن (اثر مؤلف) را دریابد (واعظی ۱۳۹۷: ۹۱). در هرمنوتیک مفسر محور، که در دوران معاصر به شیوه غالب تأویل تبدیل شده است، تأویل گر نقش اصلی را دارد، به گونه‌ای که متن با تأویل او زنده می‌شود و بدیهی است دانش، بینش، روان‌شناسی، و موقعیت اجتماعی و حتی جنسیت تأویل گر است که در دریافت معنای متن عاملی تعیین کننده محسوب می‌شود. نقش مفسر در تأویل متون به حدی است که او حتی می‌تواند معنا یا معناهای تازه‌ای از متن خلق کند و چه بسا قادر است معنای متن را از خود مؤلف نیز بهتر درک کند. بنابراین، با در نظر داشتن اقسام هرمنوتیک، در همه انواع آن نسبت به فهم و تفسیر رویکرد تاریخی وجود دارد و بر این اساس می‌توان نگرش هرمنوتیکی را یکی از مهم ترین مؤلفه‌های رویکرد تاریخی به تفکر، فهم، و تفسیر دانست؛ به این معنا که در بینش تاریخی وضعیت و

شرایط تاریخی خاص انسان در فهم او مؤثر است. در دیدگاه هرمنوتیکی شلایرماخر نیز این امر قابل بررسی است.

۴. هرمنوتیک از منظر شلایرماخر

تا پیش از شلایرماخر آنچه برای مفسران اولویت و موضوعیت داشت تعیین دلایل و موانع دشواریهای موجود در یک متن بود تا از طریق رفع آن موانع معنای واقعی متن آشکار شود. اقدام مهم شلایرماخر این بود که وی مباحث هرمنوتیکی را از «متن» به «فهم» منتقل کرد و با گسترده عرصه هرمنوتیک، چه از لحاظ کمی و چه از لحاظ کیفی، نه تنها متن مکتوب، بلکه گفتار شفاهی را نیز در حیطه آن وارد کرد و برخلاف پیشینیانش، که کاربرد هرمنوتیک را منحصر به تفسیر متون مقدس و کلاسیک می دانستند، مطلق فهم و تفسیر را بنیان رسالت هرمنوتیک قرار داد.

دیدگاه های شلایرماخر درباره هرمنوتیک و تلاش او در جهت انتقال آن از متن به فهم، چنان که گادامر می گوید، «شروع رویکرد فلسفی به مقوله تفسیر و آغاز تأملات زبانی در کشف فرایند فهم و به تبع آن، قرار گرفتن زبان در کانون توجهات فلسفی بود که مرهون نظریات هرمنوتیکی شلایرماخر است» (Gadamer 1989: 307). می توان گفت شلایرماخر نخستین کسی بود که مسئله ماهیت فهم و تفسیر متن را در زمره مباحث هرمنوتیک درآورد، درحالی که قبل از وی هرمنوتیک تنها تکنیک و منطق کمکی برای حصول فهم (به معنای درک فردیت و راه یابی به دنیای ذهنی مؤلف) و تفسیر و رفع ابهام از متن بود (واعظی ۱۳۹۷: ۸۷).

همه کسانی که تا قبل از شلایرماخر از فهم متن و هرمنوتیک سخن گفته اند فهم متن را عملی طبیعی می دانند و معتقدند که تنها در مواردی ممکن است در این فرایند اشکالاتی رخ دهد که باعث بدفهمی شود. درواقع، اصل بر فهم درست است، مگر در مواردی خاص مانند ابهام در کلام. بدین معنی، علم هرمنوتیک تنها وقتی واجب می شود که کسی (دیگر) نفهمد. سابق بر این، حالت فهم عادی و طبیعی شمرده شده بود. بنابراین، نا — فهمیدن استثنا بود (گروندن ۱۳۹۱: ۱۱۶).

اما به باور شلایرماخر سوءفهم به دلیل شتاب زدگی یا پیش داوری روی می دهد و او خاطرنشان می کند که پیش داوری ترجیح چشم انداز فردی خود خواننده اثر است و از این رو، مراد مؤلف را با افزودن چیزی که او مراد نکرده یا با از قلم انداختن چیزی که او مراد کرده است موردخوانش نادرست قرار می دهد. گرچه سوءفهم در رویه سخت گیرانه^۳ هرمنوتیک متصور

است، زنجیره‌ای میان نیاز حداقلی و حداکثری به هرمنوتیک وجود دارد. نیاز حداقلی در مکالمات روزمره مورد نیاز است و نیاز حداکثری می‌تواند در هر دو جنبه بیان روی دهد (اشمیت ۱۳۹۵: ۳۸).

دیلتهای نیز معتقد است:

گرچه قبل از شلایرماخر کتب فراوانی تحت نام هرمنوتیک نوشته شد، اما این شلایرماخر بود که هرمنوتیک را از بند دگماتیسم و جزمیت‌هایی که مانع فهم واقعی متن می‌شوند رهایی بخشید. شلایرماخر متن را منبعی تاریخی می‌دید که باید باتوجه به زمینه‌های تاریخی و ذهنیت خاص مؤلف، که آن هم تاریخی است، تفسیر و فهم شود. از نظر دیلتهای، افق جدیدی که شلایرماخر در زمینه فهم متن و گفتار گشود می‌تواند مبنایی برای همه حوادث تاریخی و حتی مطلق علوم انسانی باشد؛ ازاین‌رو هرمنوتیک در معنای اصیل و واقعی خویش با شلایرماخر آغاز می‌شود (واعظی ۱۳۹۷: ۷۲۹).

درواقع، با شلایرماخر بود که هر دو جنبه تاریخی بودن اثر و نیز تاریخی بودن مفسر اثر مورد توجه قرار گرفت.

این رویکرد تاریخی می‌تواند در مبنای هرمنوتیکی شلایرماخر به عنوان یکی از آغازگاه‌های مهم درخصوص توجه به حیث تاریخی اندیشه، تفکر، و فهم مورد توجه قرار گیرد. گرچه در آثار پژوهشی مختلف به دیدگاه‌های هرمنوتیکی شلایرماخر پرداخته شده است، در این پژوهش، دیدگاه‌های هرمنوتیکی شلایرماخر از منظر تفکر تاریخی او و «تاریخی بودن فهم» از منظر وی مورد بررسی قرار می‌گیرد.

۵. مهم‌ترین مبانی هرمنوتیک شلایرماخر

۱.۵ گذر از هرمنوتیک خاص به هرمنوتیک عام

بیش‌تر روش‌هایی که اندیشمندان دانش هرمنوتیک پیش از شلایرماخر برای فهم متون ارائه داده‌اند درمورد متون یک دانش خاص کاربرد داشته است؛ مانند متون حقوقی یا تاریخی یا متون مقدس. حرکت برای رسیدن به هرمنوتیک عام از مهم‌ترین نتایج تلاش‌های شلایرماخر است (Riceur 1998: 45). شلایرماخر خود را نخستین کسی می‌داند که نظریه‌های هرمنوتیکی مختص به رشته‌های گوناگون را در قالب یک هرمنوتیک عام وحدت بخشیده است (اشمیت ۱۳۹۵: ۲۶). هرمنوتیک عام، چنان‌که از عنوان آن برمی‌آید، روش‌شناسی فهم سخن (مکتوب یا

«تاریخی بودن» فهم از منظر شلایرماخر ... (مریم دربانیان و بیژن عبدالکریمی) ۴۱

غیرمکتوب) است و شامل همه متون، اعم از دینی و غیردینی، می شود. «این تلقی درصدد فراتر رفتن از مفهوم علم هرمنوتیک به منزله انبوهی از قواعد و تبدیل آن به علمی نظام مند و سازگار است، علمی که شرایط فهم در هر گفت و گویی را وصف می کند» (پالمر ۱۳۸۴: ۵).

۲.۵ تبدیل شدن «فن تفسیر» به «فن فهم» در اندیشه شلایرماخر

هرمنوتیک در نظر شلایرماخر عبارت است از نظریه فهم و به عبارتی، هنر فهم زبان گفتاری و نوشتاری که اختصاص به رشته ای خاص ندارد، بلکه هرمنوتیک فن فهم هر گفته ای در زبان است و پرسش اساسی هرمنوتیک این است: چگونه همه گفته ها یا هر گفته ای، چه ملفوظ و چه مکتوب، فهمیده می شود؟ شلایرماخر درصدد آن نبود که مانند گذشتگان انبوهی از قواعد را به عنوان روش فهم هر متنی ارائه کند، بلکه او تلاش می کرد هرمنوتیک را به علمی نظام مند تبدیل سازد؛ علمی که شرایط و ضوابط فهم در هر گفتار و نوشتاری را بیان کند. با این تلقی، هرمنوتیک به «فن فهم» هر گفته ای در زبان تبدیل شد. از نظر شلایرماخر «علم هرمنوتیک دقیقاً به همان شیوه عمل می کند که کودک معنای کلمه تازه ای را درک می کند» (همان: ۱۰۵). از نظر شلایرماخر، فهم در مقام فن عبارت است از دوباره تجربه کردن اعمال ذهنی مؤلف متن. فهم از بیان پایان یافته و ثابت آغاز می شود و به آن حیات ذهنی بازمی گردد که آن بیان از آن برخاسته است. گوینده یا مؤلف جمله ای می سازد و شنونده در ساختارهای آن جمله و آن تفکر رسوخ می کند.

شلایرماخر معتقد است که ما برای تفسیر یک متن نیازمند دو امر هستیم:

۱. آشنایی با لغت و قواعد دستور زبان که شلایرماخر آن را تفسیر دستوری

(grammatical) می نامد؛

۲. بازسازی شخصیت گوینده یا نویسنده و حدس و پیش گویی منظور او از این گفتار یا

نوشتار به وسیله مفسر آن متن. شلایرماخر این نوع را هم تفسیر فنی (technical) می نامد

(نصری ۱۳۸۹: ۱۰۶).

۳.۵ تفسیر دستوری

همان گونه که خاطر نشان شد، هدف هرمنوتیک بازسازی بیان مؤلف است. درمورد جنبه دستوری، شخص باید زبان مؤلف را بفهمد. از این رو، شلایرماخر دو قاعده را برای تفسیر دستوری بیان می کند:

۱. نخستین قاعده تفسیر دستوری این است که «در یک بیان مفروض هرآنچه را باید دقیق‌تر تعیین کرد صرفاً می‌توان از روی ساحت زبانی مشترک میان مؤلف و مخاطب اصلی‌اش تعیین کرد» (Schleiermacher 1998: 30). زبان در طول زمان تغییر می‌کند، کلمات معانی جدیدی به‌خود می‌گیرند، و معانی سابقشان را از دست می‌دهند. تفکرات به‌شیوه‌های گوناگون بیان می‌شوند. از این‌رو، شخص باید بتواند به‌اندازه کافی زبانی را که مؤلف به‌کار گرفته است بشناسد تا به درک اجمالی اولیه‌ای دست یابد که مقدم بر هر شکلی از تفسیر دستوری است (اشمیت ۱۳۹۵: ۴۲). به این معنا زبان به‌عنوان امری تاریخی محسوب می‌شود؛

۲. دومین قاعده برای تفسیر دستوری این است: «معنای هر کلمه‌ای در جایگاهی مفروض باید باتوجه به هم‌راهی‌اش با دیگر کلمات دور و برش معین شود» (Schleiermacher 1998: 44). از آن‌جاکه بیش‌تر کلمات معانی متعددی دارند، معنای خاص موردنظر مؤلف صرفاً می‌تواند با واریسی بستری کشف شود که کلمه در آن ظاهر می‌شود. مفسر در آمدوشد مدام میان قاعده مرتبط با زبان خاص و قاعده معنای واژگان است. وقتی شخصی پی می‌برد که هر واژه ساحت زبانی خاص خود را دارد، از قاعده نخست به قاعده دوم حرکت می‌کند. ازسوی دیگر، زمانی که معنای یک متن مشخص نیست و شخص متون مشابهی از آن مؤلف یا حتی متون دیگری از همان ساحت زبانی خاص را به‌منظور پی‌بردن به معنای متن می‌آزماید، از قاعده دوم به‌سوی قاعده نخست حرکت می‌کند (اشمیت ۱۳۹۵: ۴۴).

بنابراین، براساس دو قاعده مطرح‌شده در تفسیر دستوری، که به مؤلفه‌های اصلی متن می‌پردازد، قانون اول بیان می‌کند که تعیین معنای یک مؤلفه زبانی باید براساس زبانی صورت گیرد که میان مؤلف و مخاطبش مشترک است. دومین قانون بیان می‌کند که معنای درست یک کلمه باید از بسترش معین شود (همان: ۴۵).

۴.۵ تفسیر روان‌شناختی

تفسیر روان‌شناسانه یا فنی (technical) مکمل تفسیر دستوری است و بر ویژگی‌های فردی صاحب اثر تکیه دارد و در آن خصلت‌های شخصی، نبوغ، و دیدگاه‌هایی که به‌عنوان یک فرد ابراز کرده است موردتوجه قرار می‌گیرد و وظیفه آن «فهم هر ساختار مفروضی از تفکرات به‌عنوان لحظه‌ای از زندگی یک شخص خاص است» (Schleiermacher 1998: 101). هدف این نوع تفسیر بازسازی تفکر مؤلف و شیوه بیان افکار اوست. هم‌چون تفسیر دستوری، تفسیر روان‌شناسانه نیز شامل وابستگی متقابل جزء و کل در دور هرمنوتیکی است؛ یعنی باتوجه به

فهمی از اجزای خاص، باید افکار اصلی و فرعی و ترتیب ارائه‌شان فهمیده شود، درحالی‌که فهم اجزای خاص به درکی از کل بستگی دارد. وابستگی هرمنوتیکی مشابهی میان مؤلف، به‌عنوان جزء، و دوره زیستش، به‌عنوان کل، وجود دارد. همان‌گونه‌که تفسیر دستوری زبان خاصی را که مؤلف به‌کار می‌برد فرض می‌گیرد، تفسیر روان‌شناسانه نیز فهمی جزئی از دوره‌ای است که مؤلف در آن دست به نگارش می‌زند و زندگانی مؤلف را پیش‌فرض می‌گیرد. ازسوی دیگر، مفسر نیاز به دانستن موضوع نوشته مؤلف و نیز حالت‌های رسمی ارائه، ژانرهای که در زمان ارائه از آن‌ها استفاده کرده، و نیز قواعد منطقی برای مرتب‌کردن افکار او دارد. هدف مفسر کشف شخصیت مؤلف، آن‌چه او بدان فکر می‌کرده، و آن‌چه در اثر او نو و خلاقانه به‌شمار می‌رود است (اشمیت ۱۳۹۵: ۴۶).

بنابراین، در تفکر شلایرماخر دو سپهر زبان و تفکر از یک‌دیگر جدا می‌شوند. حوزه زبان حوزه تأویل «نحوی» است و سپهر تفکر را شلایرماخر ابتدا حوزه تأویل «فنی» (technische) و سپس «روان‌شناختی» نامید. به‌گفته شلایرماخر «به همان سان که هر کلامی نسبتی دوسویه دارد، هم با کل زبان و هم با مجموع تفکر گوینده، به همان سان نیز در هر فهم کلام دوسویه موجود است: فهم آن کلام، از آن حیث که چیزی برآمده از زبان است و فهم آن کلام، از آن حیث که امری واقع در تفکر گوینده است» (Schleiermacher 1998: 80). تفسیر دستوری در «پربارترین و کم‌تکرارترین موارد، یعنی متون کلاسیک» موردنیاز است، درحالی‌که تفسیر روان‌شناختی در «فردی‌ترین و کم‌مشترک‌ترین موارد، یعنی متون اصلی» (ibid.: 13).

همان‌طورکه بیان شد، هدف تفسیر روان‌شناختی فهم تفکر مؤلف و نحوه بیان اندیشه‌های او در متن است. تفسیر روان‌شناختی محض می‌کوشد تصمیم اصلی مؤلف را، که تفکر و میل او به نوشتن را برانگیخته است، کشف کند و به فهم این مطلب نائل شود که چگونه افکار مؤلف در اثرش بیان شده‌اند. هدف فراگیر تفسیر روان‌شناختی فهم فردانیت مؤلف است آن‌گونه‌که در متن بیان شده است (اشمیت ۱۳۹۵: ۵۱).

۵.۵ دور میان تفسیر دستوری و تفسیر روان‌شناختی (رابطه زبان و تفکر)

شلایرماخر بر این باور بود که زبان در روان انسان و نوع نگرش او تأثیر دارد، به‌گونه‌ای‌که او حتی در هنگام تفکر درونی‌اش با خود سخن می‌گوید و فکر چیزی جز زبان نیست. ازهمین‌رو، انسان تنها در حوزه زبان خودش می‌تواند فکر کند. بنابراین، تفسیر روان‌شناختی (یعنی فهم معنای سخن فرد براساس تفکر او) وابسته به تفسیر دستوری (یعنی فهم معنای

سخن براساس زبان او) است، اما این تنها نیمی از ماجراست؛ زیرا از سوی مقابل زبان هر جامعه به هم راه تمامی معانی و قوانینش تابع سخنانی است که مردم آن جامعه بر زبان جاری می‌کنند و به همین دلیل است که زبان رشد و تغییر می‌کند. بنابراین، مجموعه زبان به مجموعه سخنان فعلی متکلمان به آن زبان وابسته است و از آنجاکه سخنان افراد ریشه در تفکر و شخصیت آن‌ها دارد، پس هر زبان به شناخت شخصیت‌های افراد متکلم به آن وابسته است. به این ترتیب، تفسیر زبان‌شناختی هم متوقف بر تفسیر روان‌شناختی است و برای شناخت ویژگی‌های زبان در هر زمان باید متکلم به آن زبان را شناخت. این همان دور معروف هرمنوتیکی شلایرماخر میان دو ساحت تفسیر است. درواقع آن‌چه این‌جا شلایرماخر بیان می‌کند تاریخی بودن زبان، تاریخی بودن فهم، و تاریخی بودن تفسیر است.

شلایرماخر فهم یک اثر را بازتولید و بازسازی فکر صاحب اثر می‌داند. برای این مهم، باید فضای تاریخی و اجتماعی نگارش اثر، که در ذهن نویسنده و در زبان متداول زمان او تأثیر به‌سزایی دارد، بازسازی شود. هم‌چنین، باید تلاش شود تا شخصیت و فردیت و نیت بنیادین مؤلف از تدوین اثر معلوم شود. او بیان می‌کند که مفسر وقتی به فهم متن نائل می‌آید که فرایند اصلی و نخستین ذهن مؤلف را، که به آفرینش متن منجر شده است، بازآفرینی کند و به درک فضای ذهنی حاکم بر مؤلف هنگام تولید متن واقف شود. او معتقد است ما تنها زمانی می‌توانیم متن را بفهمیم که ضمیر مؤلف را کشف کنیم (Schleiermacher 1998: 90).

این کشف از طریق تفسیر دستوری و تفسیر روان‌شناختی حاصل می‌شود، زیرا سخن با دو حوزه در ارتباط است: اول حوزه زبان که فی‌نفسه امری تاریخی است، یعنی مجموعه زبانی که متکلم با آن سخن می‌گوید و میان او با دیگر افراد هم‌زمان و هم‌زبان‌ش مشترک است؛ و دوم با تمام قصد و فکر و شخصیت و زندگی مؤلف که آن هم تحت‌تأثیر شرایط تاریخی و دوره زمانی صاحب اثر است. تفسیر دستوری فهم سخن درمقام یک محصول زبانی است و تفسیر روان‌شناختی فهم سخن درمقام حقیقی است که در وجود گوینده، یعنی کسی که آن را تفکر کرده، موجود است (ibid.: 8). تلاش شلایرماخر در هرمنوتیک بیان این دو گونه تفسیر و تعامل آن‌ها و قواعد حاکم بر آن‌هاست.

همان‌طور که پیش‌تر بیان شد، شلایرماخر در تفسیر روان‌شناختی بر بازسازی متن از طریق بازسازی افکار مؤلف تأکید دارد و راه بازسازی افکار را شناخت فردیت نویسنده معرفی می‌کند.^۴ او ادعا می‌کند که هرکس تجربه خاصی در تلقی مفاهیم داشته است و برای فهم معنای شکل‌گرفته در درون او باید تجربه درونی او بازسازی شود. «بازسازی فردیت» نویسنده

اصلی‌ترین نکته مورد توجه در نگاشته‌های روان‌شناختی شلایرماخر است. از آن‌جاکه به نظر شلایرماخر فردیت و ویژگی‌های درونی مؤلف در سبک بیان او و هم‌چنین در ایجاد عناصر ذهنی و درونی متن او تأثیر می‌گذارد (یعنی عناصری از متن که بیش از پرداختن به موضوع متن بیان‌گر احساسات و روحيات نویسنده هستند) (ibid.: 257)، راه شناخت فردیت از سویی شناخت سبک بیان مختص به او و از سویی دیگر جداسازی عناصر عینی (یعنی عناصری از متن که بیش‌تر به بیان موضوع متن می‌پردازند، تا این‌که نمایان‌گر روحيات مؤلف باشند) و ذهنی متن است. مسئله دیگری که به عنوان ضرورت بازسازی فردیت مؤلف مدنظر شلایرماخر است کشف تفکر و «قصد بنیادین» وی است (ibid.: 132). منظور از قصد بنیادین این است که هر نویسنده‌ای یک تفکر ویژه دارد که می‌خواهد آن را به مخاطب انتقال دهد و آن تفکری است که نویسنده را برای نگاشتن اثر به حرکت درمی‌آورد و در سراسر اثر وحدت ایجاد می‌کند و شلایرماخر در نگاشته‌های گوناگونش از آن به عنوان وحدت اثر یاد می‌کند (ibid.: 90). نکته مهم این بحث آن است که در هرمنوتیک شلایرماخر، در هر دو جنبه تفسیر روان‌شناختی و تفسیر دستوری، شناخت زمینه تاریخی ضرورت دارد؛ زیرا از نظر او هم حوزه زبان و هم حوزه درونیات افراد و به عبارتی اندیشه و تفکر تابع شرایط و موقعیت تاریخی و اجتماعی است و به بیان دقیق‌تر فهم و تفکر تاریخی است.

شلایرماخر باتوجه به دو ساحت دستوری و روان‌شناختی، به عنوان دو روی سکه هرگونه فهم کلامی و اثر مکملی این دو مؤلفه به موازات یک‌دیگر، اصل «دور هرمنوتیکی» یا «دایره شناخت» را مطرح کرد. در این نقطه به اعتقاد شلایرماخر دایره شناخت شکل می‌گیرد و دور هرمنوتیکی به دو صورت جزء و کل بروز و ظهور پیدا می‌کند.

۶. دایره شناخت یا دور هرمنوتیکی

دور هرمنوتیکی از مهم‌ترین مباحث هرمنوتیک شلایرماخر محسوب می‌شود و در دیگر نحله‌های هرمنوتیکی نیز مطرح است. در دیدگاه شلایرماخر مفسر برای ورود به دور هرمنوتیکی باید پیشاپیش تصویری از کل داشته باشد. از این‌رو، در سطحی کلی‌تر، دور هرمنوتیکی مرتبط است با اثر مؤلف به عنوان جزء در نسبت با کلیت فرهنگی‌ای که در آن واقع شده است و برای فهم آثار یک مؤلف باید زبان و دوره تاریخی‌اش را فهمید، اما به منظور فهم آن زبان و تاریخ فهم نوشته‌های آن زمان، شامل آثار مؤلف، ضروری است. به نظر می‌رسد فهم در هیچ سطحی نمی‌تواند بدون پیش‌فرضی، احتمالاً پیش‌داورانه، درباره

معنای اجزا یا کل، آغاز شود (اشمیت ۱۳۹۵: ۴۰). ناممکن بودن فهم بدون پیش‌فرض از مؤلفه‌های تفکر تاریخی است که در آن پیراستن فهم و تفکر از هرگونه شناختی که ماهیت تاریخی دارد ناممکن است.

نکته کلیدی در تفکر شلایرماخر این است که در دور هرمنوتیکی فرد نمی‌تواند کل را بفهمد، مگر آن‌که اجزا را فهمیده باشد، اما درعین حال نمی‌تواند اجزا را بفهمد، مگر آن‌که کل را فهمیده باشد. شلایرماخر اقدام به شکستن بن‌بست دور هرمنوتیکی می‌کند، زیرا باور دارد که مفسر با معرفت کافی درباره زبان مؤلف می‌تواند برای نخستین بار به منظور به دست آوردن درک اجمالی از کلیت متن آن را به صورت اجمالی بخواند. آن‌گاه این خواندن تفسیر مفصل اجزا را ممکن می‌سازد (همان: ۴۱-۴۲). این درک کلی اولیه اجازه می‌دهد که ایده‌های محوری و جهت متن معین شود تا سپس در خوانش‌های بعدی ایده‌های خاص و بسط آن‌ها بتواند با ایده‌های اصلی هماهنگ شود. این امر به یک قاعده روش‌شناسانه (methodological) عمومی منتهی می‌شود: فرد باید وظیفه هرمنوتیکی را با درکی کلی آغاز کند و سپس به تفسیر دستوری و روان‌شناختی اجزا بازگردد. در صورت سازگاری هر دو تفسیر با هم می‌توان به سراغ بخش بعدی رفت، در غیر این صورت باید منشأ ناسازگاری را پیدا کرد (همان: ۴۱).

برای شلایرماخر این مسئله مطرح بود که در استفاده از این قاعده تا کجا می‌توان پیش رفت؟ چرا که این قاعده می‌تواند در افق‌های معنایی فراگیرتر بسط پیدا کند؛ به این معنا که جمله باید برحسب زمینه (context) و خود زمینه براساس کل اثر و کل اثر با احتساب سایر آثار و سرگذشت مؤلف فهمیده شود. مؤلف را نیز باید بر مبنای عصر حیاتش و عصر حیات وی را باتوجه به کل روند تاریخ فهمید، چنان‌که پیش از او آست (Friedrich Ast, 1778-1841) گسترش این قاعده هرمنوتیکی را بی‌پایان دانسته بود؛ زیرا عقیده داشت برای تفسیر یک اثر باید روح دوران اثر مزبور را شناخت، اما دغدغه شلایرماخر آن بود که «بالقوگی» دور جزء و کل را محدود کند. لذا برای این دور علائم راهنمای عینی و ذهنی قرار داد. به نظر شلایرماخر از منظر عینی نخست باید اثر را برحسب گونه ادبی‌ای فهمید که اثر بدان تعلق دارد، اما از منظر ذهنی اثر معرف مؤلفش است و بخشی از کل زندگانی وی را شکل می‌دهد و شناخت سرگذشت او باید بتواند راه فهم اثرش را روشن کند (گروندن ۱۳۹۱: ۲۵). بنابراین، ذهنیات هر فرد در هر دوره تاریخی متأثر از شرایط حاکم بر آن دوره است؛ شرایطی که متأثر از رخدادهای اجتماعی، سیاسی، و فرهنگی است و توجه به آن‌ها می‌تواند ما را به درک صحیح‌تری از تأثیرپذیری اذهان و افکار انسان‌های هر دوره تاریخی نائل گرداند. براساس چنین دیدگاهی، عقل و تفکر

امری تاریخی است و بین اندیشه و تجربه زیسته فرد دیالکتیک وجود دارد و می‌توان از این مطلب شبکه‌ای بودن مفاهیم و تفکر را نیز نتیجه گرفت.

همان‌گونه که ملاحظه شد، شلایرماخر در دو جنبه عینی و ذهنی متن به دور هرمنوتیکی جزء و کل قائل است که در دل هم رخ می‌دهند؛ نخست اجزای متن را باتوجه به زبان مؤلف و بالعکس درمی‌یابیم، سپس کل متن را به مثابه جزئی از فضای فکری مؤلف و عصر او و بالعکس فهم می‌کنیم. بنابراین فهم جزء به فهم کل و بالعکس وابسته خواهد بود. این وابستگی موجب حرکت ذهن از جزء به سوی کل و سپس بازگشت به جزء و پیدایش فهم جدید از آن و در نتیجه پیدایش فهم جدید از کل و همین‌طور پیشرفت تکامل فهم متن است، تاجایی که پس از رفت و برگشت ذهن معنای جدیدی به جزء اضافه نشود و این حلقه هرمنوتیک پایان پذیرد (Schleiermacher 1998: 24). براساس این دیدگاه، شلایرماخر به دیالکتیک متن معتقد است و معنای متن را حاصل رفت و برگشت بین ذهنیت و افکار مؤلف و شرایط تاریخی زمانه او می‌داند.

درواقع، بر مبنای دایره هرمنوتیک یا حلقه تأویل (hermeneutic circle)، شناخت اجزای تشکیل دهنده یک مجموعه ممکن نیست، مگر با توجه و با در نظر گرفتن محل یا مجموعه و یا منظومه‌ای (constellation) که در آن جای دارد. در عین حال، شناخت کل نیز بدون توجه به اجزا صورت پذیر نخواهد بود. پس، حرکت دیالکتیکی از کل به جزء و از جزء به کل فرایندی طبیعی در کار پژوهش انسانی است.

۷. تأثیر زبان در فهم

دیدگاه‌های زبان‌شناختی شلایرماخر نیز در هرمنوتیک او تأثیر فراوان داشته‌اند. او ازسویی زبان را پدیده‌ای اجتماعی می‌داند که معانی‌اش را در ظرف جامعه می‌یابد و ازسویی به «کل‌نگری در معنا» قائل بود؛ یعنی این که کلمه را به تنهایی حامل معنای مشخص جداگانه نمی‌داند، بلکه برای هر کلمه قلمرو معنایی قائل بود. این قلمرو در هر متن باتوجه به آن متن متعین می‌گشت و از این رو برای فهم معنای هر جزء به فهم کل متن نیاز داشت. او ازسوی دیگر به وحدت زبان و ذهن قائل بود و از این رو شناخت ذهنیت فرد را تابع شناخت کامل زبان او و شناخت زبان را تابع شناخت محیط او و شرایط و اوضاع تاریخی و اجتماعی او می‌داند. به این ترتیب، شلایرماخر بین هر کلمه با متنی که در آن محقق شده است و با زبان و محیط او به عنوان کل‌های بزرگ‌تر زبانی ارتباط برقرار می‌کرد؛ یعنی او دانستن معنای هر کلمه و جمله را

وابسته به فهم کلّ متن و نیز وابسته به آثار دیگر مؤلف، زبان مؤلف، و محیط و شرایط اجتماعی او می‌دانست.

همان‌طور که درک واحدهای کلامی وابسته به درک زبان و استعمالات و آثار مشابه است و بالعکس (دور جزء و کل در حوزه زبان)، درک فردیت روانی شخص هم در گرو درک واقعیات اجتماعی زمان اوست. تفرد مؤلف و اثر نیز باید در متن واقعیات بزرگ‌تر زندگی او و در تقابل با زندگی‌ها و آثار دیگران ملاحظه شود (Palmer 1969: 89).

این دور وقتی روشن‌تر می‌شود که ما فرض کنیم که راهی برای به‌دست‌آوردن شرایط اجتماعی زمان تکلم، جز آثاری که از آن زمان به ما رسیده است، در دست نداریم. در این‌جا نیز همان دور میان جزء و کل برقرار است. کلّ واقعیات اجتماعی مؤثر در تفرد نویسندگان و آثار آنهاست و جزءها خود فردیت‌هایی هستند که می‌خواهند آن واقعیات را نشان بدهند. همان حرکت ذهن میان جزء و کل که در دور قبلی بیان شد در این‌جا برای فهم فردیت مؤلف رخ خواهد داد.

از نظر او دور هرمنوتیکی فقط در سطح زبانی عمل نمی‌کند، بلکه در سطح «مطلبی» که دارد از آن بحث می‌شود نیز عمل می‌کند و بنابراین هم‌گوینده و هم‌شنونده باید در زبان و موضوع گفتارشان مشترک باشند. اصل دانش قبلی یا دور هرمنوتیکی هم در سطح واسطه گفتار (زبان) و هم در سطح مطلب گفتار (موضوع) در هر فعل فهم عمل می‌کند (ibid.: 99).

هر فهمی از دیدگاه شلایرماخر دوری/ بازگشتی است؛ یعنی همواره فهم عملی ارجاعی است و ما چیزی را با مقایسه با چیزی که از قبل می‌دانیم می‌فهمیم. آن‌چه می‌فهمیم خود در وحدت‌هایی نظام‌مند یا دوره‌هایی برساخته از اجزا و در فرایندی گردشی میان جزء و کل شکل می‌گیرد. به عقیده شلایرماخر، در هرمنوتیک، فهم کلّ متن منوط به فهم تک‌تک اجزای آن است و از طرف دیگر، اجزا در مجموعه آن کل فهم می‌شوند. به‌طور نمونه، کلّ جمله دارای وحدت است. معنای تک‌کلمه را با ملاحظه آن در رجوع به کلّ جمله می‌فهمیم و متقابلاً معنای کلّ جمله نیز وابسته است به معنای تک‌تک کلمات. «معرفت کامل همواره در ظرف همین دور آشکار (مصرّح) به‌دست می‌آید، دوری که طی آن هر جزء تنها می‌تواند از طریق کلّ فهمیده شود که جزء بخشی از آن محسوب می‌شود و بالعکس» (Schleiermacher 1998: 24).

با تعمیم‌دادن این نکته می‌توانیم بگوییم که تک‌مفهوم معنایش را از متن یا افقی می‌گیرد که در آن می‌نشیند. بالاین‌وصف، افق نیز برساخته از همان عناصری است که به آن معنی می‌دهند. کلّ و جزء باهم در هم‌کنشی دیالکتیکی هریک به دیگری معنا می‌بخشد. پس، فهم دوری است

«تاریخی بودن» فهم از منظر شلایرماخر ... (مریم دربانیان و بیژن عبدالکریمی) ۴۹

و چون در این «دور» است که معنا معلوم می‌شود، آن را «دور هرمنوتیکی» می‌نامیم (پالمر ۱۳۸۴: ۹۸-۹۹).

وابستگی متقابل کل-جزء در سطوح گوناگون وجود دارد. دور هرمنوتیکی در یک معنا حاکی از این است که تا اجزای جمله فهمیده نشود، نمی‌توان کل جمله را فهمید و هیچ‌کس نمی‌تواند اجزا، یعنی معنای خاص یک کلمه، را بفهمد، مگر این‌که کل جمله را درک کرده باشد. در سطح کلی‌تر یک متن دور هرمنوتیکی بدین معناست: یک متن مشخص، به مثابه یک کل، فقط می‌تواند به واسطه فهم اجزایش فهمیده شود، اما معنای جملات «فقط می‌تواند به واسطه کل دانسته شود» (Schleiermacher 1998: 24).

اشکال دوری بودن و تناقض منطقی هم با این بیان پاسخ داده می‌شود که فهم در هر مرحله از اجمال به تفصیل حرکت می‌کند و لذا این‌گونه نیست که فهم هر چیزی منوط به خودش (در همان شکل اولیه) باشد (پالمر ۱۳۸۴: ۹۸-۹۹). یک راه دیگر برای رفع این اشکال آن است که گفته شود ورود به فهم با بهره‌گیری از شهود و حدس اتفاق می‌افتد و سپس درک کل و اجزا با هم صورت می‌گیرد، نه این‌که درک یکی بر دیگری مقدم باشد. نکته قابل توجه آن است که هدف در هرمنوتیک شلایرماخر دستیابی به ذهنیت مؤلف است و این کار نیز امکان دارد و قابل دست‌رس است؛ یعنی مفسر می‌تواند به معنی واقعی متن (قصد مؤلف) دست یابد (واعظی ۱۳۹۷: ۹۵).

۸. فردیت مؤلف

چنان‌که پیش‌ازین اشاره شد، شلایرماخر (تحت تأثیر روحیه رمانتیسم) معتقد است که شرایط روحی، ذهنی، و روان‌شناختی هر فرد و نیز زندگی فردی او در شناخت او اثرگذار است و بدین ترتیب با این رویکرد وی معتقد است:

اصل در شناخت معانی القاء شده توسط دیگران، «سوء فهم» است، بدین معنی که نمی‌توان بر فهم عرفی و اولیه از کلمات دیگران در فهم مراد آن‌ها اعتماد کرد، بلکه باید برای شناخت هر سخن صادر شده از دیگری شخصیت فردی او را بازسازی کرد و درک فردیت او هم جز از راه فهم زندگی او میسر نیست (Schleiermacher 1998: 24).

در برابر کسانی که به «اصالت نیت مؤلف» باور داشتند و باتوجه به معنای متن هدف تأویل را «نیت مؤلف» می‌دانستند، شلایرماخر با برداشتی متفاوت از معنای متن هدف تأویل را زندگی مؤلف و به تعبیری «تجربه کردن اعمال ذهنی مؤلف» می‌دانست. او به معنای متن، به عنوان یک

نمونه ارادی که در پشت آن نیت آگاهانه نهفته است، باور نداشت. به اعتقاد وی، هیچ‌گاه نمی‌توان ادعا کرد که تمام یک متن از اول تا آخر شکل گرفته از نیت آگاهانه مؤلف است، زیرا این امکان وجود دارد که متن یا قسمت‌هایی از آن از ضمیر ناخودآگاه پدیدآورنده متن (که ریشه در سنت و وضعیت و شرایط تاریخی، اجتماعی، و فرهنگی او دارد) شکل گرفته باشد؛ ضمیری که خود صاحب متن نیز از وجود آن و تأثیرش در اثر غافل است، اما مخاطبان او با توجه به اثر او به ضمایر ناخودآگاه وی دست می‌یابند. بالین که این تلقی با تفکر تاریخی هایدگر و گادامر و تلقی تفسیر به مثابه یک روی‌داد تاریخی بسیار فاصله دارد، گامی در جهت آن است.

بنابراین، در هرمنوتیک شلایرماخر هدف نیت مؤلف نیست، بلکه هدف تمام زندگی یا ذهنیت اوست. به عبارت دیگر، شلایرماخر تمام متن زندگی مؤلف و شرایط تاریخی شکل‌دهنده ذهنیت او را در نظر دارد و همین ذهنیت معیار درستی و نادرستی فهم متن قرار می‌گیرد؛ اگر فهمی که از متن صورت گرفته است سازگار با ذهنیت مؤلف باشد، فهم درست و اگر ناسازگار با تمام زندگی مؤلف باشد، فهم نادرست خوانده می‌شود.

۹. «فهم درست»: فهم چهارچوب تاریخی اثر

شلایرماخر با طبیعی و عادی دانستن «بدفهمی» و سوءفهم معتقد است که در هر نکته باید فهم درست به‌طور آگاهانه طلب شود و تأویل‌کننده از همان ابتدا می‌باید در برابر بدفهمی ممکن آماده محافظت از خود باشد. «کار علم هرمنوتیک نمی‌تواند صرفاً هنگامی آغاز شود که قوه فاهمه از خودش نامطمئن می‌شود؛ چراکه هرمنوتیک از همان ابتدا، یعنی از هنگام تلاش برای فهم آن‌چه گفته شده، به بیان می‌آید» (گروندن ۱۳۹۱: ۱۱۷).

احتمال این‌که شلایرماخر همواره سوءفهم را آن‌هم در حد بالایی محتمل می‌دانست ریشه در این باور تاریخ‌گرایانه دارد که هر پدیده خاصی باید در فضای عصر آن مفهوم‌بندی و درک شود، پس نباید با معیارهای عصر خویش درباب آن داوری کنیم. از دیدگاه تاریخ‌گرایی هرکس متن گذشته و همه چیز را در چهارچوب‌های معیارهای زمان خویش می‌فهمد، لذا فهم ما از تاریخ همواره نسبی است (واعظی ۱۳۹۷: ۸۶)، اما همان‌گونه که اشاره شد، شلایرماخر به جبر تاریخ‌گرایی قائل نیست، بلکه معتقد است که می‌توان با شناخت فردیت مؤلف و شناخت اوضاع و شرایط اجتماعی و تاریخی او به قصد و شناخت اندیشه او دست یافت.

چنان‌که گفته شد، از دیدگاه شلایرماخر در تفسیر متن همواره امکان سوءفهم وجود دارد و لذا هرمنوتیک را هنر پرهیز از بدفهمی تلقی می‌کرد (همان: ۸۷). بدفهمی از طریق فاصله زمانی،

«تاریخی بودن» فهم از منظر شلایرماخر ... (مریم دربانیان و بیژن عبدالکریمی) ۵۱

تغییر در کاربرد زبان، یا تغییر در معانی کلمات و انجای اندیشیدن به ذهن ما راه می‌یابد. از این رو، در نظر شلایرماخر معنای واقعی متن اصلاً آن چیزی نیست که «به نظر می‌رسد» متن مستقیماً به ما می‌گوید، بلکه معنای متن تنها تأویلی انتقادی که از نظر روش کنترل و نظارت شده باشد می‌تواند مقصود مؤلف را برای ما آشکار سازد و غایت فهمیدن را، که دیدگاه بازسازی شده ذهن مؤلف است، تحقق بخشد.

اما شلایرماخر روشی که ما را به این مقصود برساند به طور دقیق معرفی نمی‌کند و تنها قواعد و دستورهای اندکی را ارائه می‌کند، به ویژه برای بخش دستور زبانی علم هرمنوتیک. او روش‌های عام تأویل را پیش نهاد می‌کند، از جمله روشن ساختن متن برحسب بستر آن، اما او از مشخص کردن کاربردها برای قواعد اجتناب می‌کند. در واقع، با توجه به تأویل «فنی - روان‌شناختی»، که از گفتار در مقام تجلی ذهنیت فرد بحث می‌کند، شلایرماخر می‌گوید که «حدس» (divination) تأویلی امری اجتناب‌ناپذیر است و اغلب کافی است که حدس بزینم که مؤلف سعی می‌کرد چه چیزی بگوید (گروندن ۱۳۹۱: ۱۱۹).

شلایرماخر معتقد است از آن‌جاکه هر متنی اثری انسانی است، باید آن را در متن زندگی پدیدآورنده آن فهمید. به عبارت دیگر، هر کلمه‌ای در قطعه باید با توجه به زمینه و شرایط تاریخی‌ای که در آن جای دارد معنا شود (Ricoeur 1998: 15) و هر قسمت از زندگی روحی یک مؤلف تنها با قراردادن آن در بافت زندگی مؤلف به مثابه یک کل می‌تواند فهمیده شود.

بنابراین، عنصر مهم دیگر در علم هرمنوتیک شلایرماخر مفهوم «از بطن نسبت داشتن با زندگی» است و این نقطه شروعی برای تفکر هرمنوتیکی هایدگر و دیلتای شد، زیرا دیلتای مقصود خود را از فهمیدن «از بطن خود زندگی» قرار می‌دهد و هایدگر نیز همین مقصود را پی می‌گیرد و می‌کوشد با شیوه‌ای متفاوت و اساساً تاریخی‌تر به آن دست یابد (پالمر ۱۳۸۴: ۹۹).

۱۰. فهم موقعیت تاریخی مؤلف و فراتر رفتن از اندیشه او

از نظر شلایرماخر غایت هرمنوتیک عبارت است از «فهم خوب یک بیان در وهله نخست و سپس فهم آن بهتر از مؤلف اثر» (Schleiermacher 1998: 23). با روشن ساختن آن‌چه در فرایند خلاقانه مؤلف به نحو ناخودآگاه نهفته است، او را بهتر می‌توان فهمید. به منظور آغاز فرایند هرمنوتیکی باید کوشید خود را به شکل عینی (objectively) و ذهنی (subjectively) در جایگاه مؤلف قرار داد، به شکل عینی با آموختن زبان مؤلف و به شکل ذهنی با آگاهی از زندگی و تفکر

او، اما جای دادن خود به نحوی کامل در موضع مؤلف مستلزم اتمام و تکمیل تفسیر است (اشمیت ۱۳۹۵: ۳۸).

از نظر شلایرماخر هرمنوتیک فن فهمیدن است و به همین دلیل بازسازی (reconstruction) روش بنیادی هرمنوتیک یا فهم است. مفسر برای فهم درست یک گفتار و اجتناب از انحراف همیشگی بدفهمی باید بتواند گفتار مزبور را براساس عناصر تشکیل دهنده اش بازسازی کند، چنان‌که گویی خودش پدیدآورنده گفتار بوده است (گروندن ۱۳۹۵: ۲۳).

بنابراین، طبق دستور معروف هرمنوتیکی شلایرماخر، وظیفه هرمنوتیک عبارت است از «درست فهمیدن گفتار، سپس فهمیدن آن بهتر از پدیدآورنده اش». احتمالاً کانت پیش از شلایرماخر از این دستور استفاده کرده بود، آن‌جا که در *نقد عقل محض* نوشت: «اصلاً تعجبی ندارد اگر بتوان افلاطون را بهتر از خودش درک کرد، چراکه او مفهومی را به قدر کفایت متعین نکرده است» (همان).

شلایرماخر این تلقی را به اصل عمومی هرمنوتیکش مبدل کرد و به این ترتیب مسیر تبیین تکوینی (تاریخی) را در پیش گرفت: از این‌پس فهمیدن به معنای «بازسازی سیر تکوین...» است (این گرایش تکوینی و روان‌شناسانه وجه تمایز تفاسیری است که در قرن نوزدهم شکوفا شدند). منشأ این گرایش به ایدئالیسم آلمانی بازمی‌گردد: هنگامی چیزی را می‌فهمیم که به تکوینش از یک مبدأ اولیه علم داشته باشیم. این مبدأ اولیه، از دید شلایرماخر رمانتیک، خاستگاه عزم نویسنده است. به این ترتیب، او به هرمنوتیک چرخشی روان‌شناختی می‌دهد (همان: ۲۳-۲۴). نکته‌ای که پیش از شلایرماخر در اندیشه ویکو نیز موردتوجه قرار داشت تأکید بر این امر بود که برای شناخت صحیح از هر امری باید به دلایل آن و مبدأ پیدایش آن علم داشت.

شلایرماخر معتقد است که با رعایت قوانینی که برای تفسیر ارائه کرده است، یک مفسر می‌تواند به فهمی برتر از خود نویسنده از متن او دست یابد، به گونه‌ای که مطالبی را از متن بفهمد که خود نویسنده از آن‌ها آگاهی نداشته است و چه‌بسا اگر متن را دربرابرش قرار دهند و معنای متن را به او گوش‌زد کنند، خود به آن‌ها معترف شود. این مسئله بنیانی را برای استقلال متن از مؤلف ایجاد کرد و بعدها به نظریات هرمنوتیکی متن‌محور منجر شد.

به‌طور کلی در آرای شلایرماخر، چنان‌که دیلتای بیان می‌کند، می‌توان چهار ایده کلی یافت که در سیر تحول بعدی هرمنوتیک نقش ایفا می‌کنند: نخست این‌که قواعد هرمنوتیکی تفسیر متون نمونه خاصی از فرایند فهم به نحو عام هستند و در نتیجه «تحلیل فهم بدین ترتیب بنیادی برای تدوین تفسیر است»؛ دوم این‌که مفسر و مؤلف در یک «سرشت انسانی عام» که فهم

«تاریخی بودن» فهم از منظر شلایرماخر ... (مریم دربانیان و بیژن عبدالکریمی) ۵۳

دیگران را امکان‌پذیر می‌سازد اشتراک دارند؛ سوم این‌که مفسر به سبب این سرشت انسانی مشترک می‌تواند «شکل دیگری از حیات» را از طریق تغییر تخیلی فرایندهای نفسانی (یعنی ذهنی) خودش بازآفرینی کند و بدین ترتیب حیات درونی دیگری را بفهمد (یعنی روش حدسی)؛ دست آخر این‌که مفسر در چهارچوب منطق می‌تواند کلی را، که همان متن است، به واسطه «نشانه‌های جزئی نسبتاً متعین»، یعنی واژه‌ها، درک کند. این امر به این علت امکان‌پذیر است که مفسر قواعد دستور زبانی آشکال منطقی و تاریخ عصر مؤلف را از پیش می‌داند (Dilthey 1996: 248-249).

شلایرماخر و بعد از او دیلتای هرمنوتیک را به منزله فن فهم و نظام عام روش‌شناسی علوم انسانی انگاشتند که قادر است تأویل‌های به‌طور عینی معتبر از آثار و عینیت‌یافتگی‌های روح انسانی عرضه کند و در هرمنوتیک روشی خود بر مؤلف و تجربه زندگی او تأکید داشتند و فهم را به گونه‌ای مواجهه انسان با انسان تلقی می‌کردند که ذاتاً متفاوت با تبیین علمی در روش‌های تجربی است و درواقع به دنبال روش‌مند کردن علوم انسانی بودند. بدین ترتیب بود که بنیاد هرمنوتیک به‌طور عام و هرمنوتیک روشی به‌طور خاص گذاشته شد.

۱۱. جمع‌بندی و نتیجه‌گیری

تا پیش از شلایرماخر مباحث هرمنوتیکی «متن‌محور» و متمرکز بر رفع موانع و دشواری‌های متن برای آشکارشدن معنای آن بود. اقدام مهم شلایرماخر این بود که وی مباحث هرمنوتیکی را از «متن» به «فهم» منتقل کرد. شلایرماخر متن را منبعی تاریخی می‌دید که باید با توجه به زمینه‌های تاریخی و ذهنیت خاص مؤلف، که آن هم تاریخی است، تفسیر و فهم شود. در دیدگاه شلایرماخر هر کلام دارای دو جنبه است: جنبه رابطه آن با زبان (فنی) و جنبه ارتباط آن با تفکر و اندیشه گوینده (روان‌شناختی). شلایرماخر برای راه‌یابی به تفکر گوینده یا مؤلف عنصر «حدس» و «شهود» را نیز دخیل می‌داند. هر فهمی از دیدگاه شلایرماخر دوری و ارجاعی است؛ ارجاع به دانسته‌های پیشین و در فرایندی گردشی میان جزء و کل. فهم کل متن منوط به فهم تک‌تک اجزای آن است و از طرف دیگر، اجزا در مجموعه آن کل فهم می‌شوند. در سطح کلی‌تر درباب فهم متن دور هرمنوتیکی مرتبط است با اثر مؤلف به عنوان جزء در نسبت با کلیت فرهنگی‌ای که در آن واقع شده است. به منظور فهم آثار یک مؤلف باید زبان و دوره تاریخی‌اش را فهمید، اما به منظور فهم آن زبان و تاریخ فهم نوشته‌های آن زمان، شامل آثار مؤلف، ضروری است. شلایرماخر قاعده دور هرمنوتیکی را محدود به جنبه عینی و ذهنی می‌دانست که در دل هم رخ

می‌دهند: نخست اجزای متن را باتوجه به زبان مؤلف و بالعکس درمی‌یابیم، سپس کل متن را به مثابه جزئی از فضای فکری مؤلف و عصر او و بالعکس فهم می‌کنیم. شلایرماخر به تأثیر زبان در فهم قائل بود و آن را پدیده‌ای اجتماعی می‌دانست که معانی‌اش را در ظرف جامعه می‌یابد. از سوی دیگر، به وحدت زبان و ذهن قائل بود و از این رو شناخت ذهنیت فرد را تابع شناخت کامل زبان او و شناخت زبان را تابع شناخت محیط او و شرایط و اوضاع تاریخی و اجتماعی او می‌دانست. شلایرماخر در حوزه تأویل و فهم به دو جنبه قائل است: فهم آن کلام از آن حیث که چیزی برآمده از زبان (دستوری/ نحوی) و امری عام است و فهم آن کلام از آن حیث که امری واقع در تفکر گوینده (روان‌شناختی) و در طلب تفرّد مؤلف و نبوغ خاص اوست. بین این دو جنبه نیز به دور هرمنوتیکی قائل است. در هرمنوتیک شلایرماخر، در هر دو جنبه تفسیر دستوری و تفسیر روان‌شناختی شناخت زمینه تاریخی ضرورت دارد. شلایرماخر در برابر کسانی که هدف تأویل را کشف «نیت مؤلف» می‌دانستند هدف تأویل را زندگی مؤلف براساس بستر تاریخی آن و به تعبیری «تجربه کردن اعمال ذهنی مؤلف»، که می‌تواند ریشه در وضعیت تاریخی او داشته باشد، می‌دانست. شلایرماخر هر متنی را تاریخی می‌داند و معتقد است معنای متن باید با بازسازی منظم موقعیت تاریخی یا بافت زندگی‌ای که این متن در آن به وجود آمده کشف شود. از نظر شلایرماخر، غایت هرمنوتیک عبارت است از «فهم خوب یک بیان در وهله نخست و سپس فهم آن بهتر از مؤلف اثر [با شناخت دقیق تأثیرات شرایط تاریخی او در ناخودآگاه مؤلف]». در نهایت، می‌توان گفت: باین که در برخی موارد از جمله تلاش شلایرماخر برای کنارزدن افق‌های تاریخی و توصیه به تلاش مفسر برای کنارگذاشتن پیش‌داوری‌ها تعهد لازم به تفکر تاریخی و حیث تاریخی بشر وجود ندارد، اما شلایرماخر به عنوان یکی از پیش‌گامان تفکر تاریخی و اثرگذار در اندیشه فیلسوفان پس از خود نقش به‌سزایی دارد.

پی‌نوشت‌ها

۱. در میان اصحاب رمانتیک، امر خاص ارزش‌مندتر از امر عام بود و خاص بودن فرهنگ‌های بومی، تنوع و تکثر زبان‌های بشری، هویت‌های محلی، و منحصر به فرد بودن آدمیان ستایش می‌شد (شیرت ۱۳۸۷) و شلایرماخر نیز از این قاعده مستثنا نیست.
۲. نظریه تولید حاکی از این است که «من» اثر نوشتاری خاصی را خلق می‌کند. نظریه بازتولید بیان‌گر این است که مفسر برای فهم باید عمل آفرینش را بازسازی کند.
۳. در مقابل رویه آسان‌گیرانه، که در حالت عادی فهم را کام‌یاب می‌داند و بر این باور است که هرمنوتیک تنها در موارد دشوار به منظور اجتناب از سوءفهم مورد نیاز است، رویه سخت‌گیرانه شلایرماخر سوءفهم را

«تاریخی بودن» فهم از منظر شلایرماخر ... (مریم دربانیان و بیژن عبدالکریمی) ۵۵

امری طبیعی می‌داند (اشمیت ۱۳۹۵: ۳۷) و بر این باور است که باید برای رهایی از سوءفهم و رسیدن به فهم درست کوشید.

۴. باید در این جا به این نکته توجه داشت که شلایرماخر هنوز اسیر رویکرد روان‌شناسانه به هرمنوتیک و تفسیر است و با رویکرد تاریخی و توجه‌داشتن به این که شناخت انسان نه از طریق درون‌نگری، بلکه از طریق تاریخ ممکن است و تلقی فهم به منزله روی‌دادی تاریخی فاصله دارد.

کتاب‌نامه

اشمیت، لارنس کی (۱۳۹۵)، *جنبش‌های فکری دوران جدید (۱)*؛ هرمنوتیک، ترجمه علیرضا حسن‌پور، تهران: نقش و نگار.

اشمیت، لارنس کی (۱۳۹۵)، *درآمدی بر فهم هرمنوتیک*، ترجمه بهنام خداپناه، تهران: ققنوس.

پالمر، ریچارد (۱۳۸۴)، *علم هرمنوتیک*، محمدسعید حنایی کاشانی، تهران: هرمس.

حسین‌زاده، محمد (۱۳۹۰)، *درآمدی بر معرفت‌شناسی و مبانی معرفت دینی*، قم: مؤسسه آموزشی و پژوهشی امام خمینی.

شیرت، ایون (۱۳۸۷)، *فلسفه علوم اجتماعی قاره‌ای*، تهران: نشر نی.

عبدالکریمی، بیژن (۱۳۹۵)، «تفکر معنوی و سوژکتیویسم متافیزیکی»، *دوفصل‌نامه پژوهش‌های عقلی نوین*، ش ۲، ۷۹-۵۱.

گروندن، ژان (۱۳۹۱)، *هرمنوتیک*، محمدرضا ابوالقاسمی، تهران: ماهی.

گروندن، ژان (۱۳۹۵)، *درآمدی به علم هرمنوتیک فلسفی*، محمدسعید حنایی کاشانی، تهران: مینوی خرد.

نصری، عبدالله (۱۳۸۹)، *راز متن*، تهران: سروش.

واعظی، احمد (۱۳۹۷)، *درآمدی بر هرمنوتیک*، تهران: پژوهشگاه فرهنگ و اندیشه اسلامی.

Dilthey, Wilhelm (1996), *Selected Works Volume 4: Hermeneutics and the Study of History*, Princeton University Press.

Dilthey, Wilhelm (2002), *Selected Works Volume 3: The Foundation of Historical Work in the Human Sciences*, Princeton University Press.

Gadamer, Hans George (1989), *Truth and Method*, Joel Weinsheimer and Donald G. Marshall (trans.), 2nd Revised Edition, New York: Seabory Press.

Ricoeur, Paul (1998), *Hermeneutics and the Human Sciences*, John B. Thompson (trans. and ed.), New York: Cambridge University Press.

Schleiermacher, Friedrich (1998), *Hermeneutics and Criticism and other Writings*, Andrew Bowie (trans. and ed.), Cambridge University Press.